

До разової спеціалізованої вченої ради PhD 14912
Тернопільського національного педагогічного
університету
імені Володимира Гнатюка
46000, м. Тернопіль, вул. Максима Кривоноса, 2

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА,
Поворознюк Роксолани Владиславівни,
доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
на дисертацію Вітяка Юрія Миколайовича
«Семантико-прагматична адаптація
твору в параперекладі»,
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)

1. Актуальність теми дисертації. Реферована дисертація присвячена проблематиці, що перебуває на стику сучасного перекладознавства, текстології та видавничої справи. Останніми десятиліттями ці напрями зазнали істотного концептуального переосмислення. Сучасна транслятологія дедалі частіше виходить за межі традиційного лінгвістичного аналізу міжмовних трансформацій, зміщуючи фокус на соціокультурний контекст побутування перекладного твору: його паратекстовий супровід, механізми рецепції та взаємодію ключових акторів видавничого процесу. У цьому світлі звернення здобувача до феномену параперекладу є закономірним і своєчасним. Воно відображає прагнення інтегрувати теорію паратексту, соціологію перекладу та концепт культурної трансфери в єдину аналітичну модель.

Актуальність роботи посилюється й тим, що паратекстуальний супровід перекладу в українській науковій школі досі не отримав системного висвітлення. Попри інтерес до соціальних та рецептивних аспектів перекладу, більшість розвідок традиційно зосереджується на самому тексті оригіналу й перекладу. Натомість роль обкладинок, передмов, приміток та анотацій у формуванні читацького сприйняття й модифікації прагматики твору в новому культурному середовищі залишається на периферії наукової уваги. У цьому сенсі дисертація порушує справді перспективне коло питань.

Реферована робота вирізняється значною теоретичною амбіційністю. Автор не обмежується описом окремих випадків семантико-прагматичної адаптації, а прагне запропонувати цілісну модель парапекладу як комплексного явища, що охоплює широку палітру паратекстових форм та агенцій. Такий масштаб дослідницького задуму є безумовною перевагою праці, проте водночас висуває жорсткі вимоги до чіткості предметних меж, дефініційної визначеності понятійного апарату та аргументації. Саме ці аспекти й становлять головне поле наукової дискусії.

2. Зв'язок теми дисертації з державними програмами, науковими напрямами університету і кафедри. Проблематика роботи відповідає дослідницькій темі «Семантичні, комунікативно-прагматичні і лінгвокультурні аспекти перекладу» кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (державний реєстраційний номер 0120U102349), а також темі «Теоретичні та прикладні аспекти перекладу в міжмовній і культурній взаємодії» кафедри теорії і практики перекладу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (державний реєстраційний номер 0126U000925). Тему дисертації затверджено на засіданні Вченої ради Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка 23 грудня 2025 року, протокол № 8.

3. Наукова новизна результатів дослідження та їх наукова обґрунтованість. Вагомим здобутком дисертації є спроба реконцептуалізації місця паратексту в перекладацькому процесі. Пропонуючи власне бачення парапекладу, автор виходить за межі суто текстового відтворення, залучаючи до орбіти аналізу видавничі та рецептивні практики. Такий підхід суттєво розширює традиційне перекладознавче поле.

Безперечний інтерес становить авторський понятійний апарат, спрямований на систематизацію взаємодії перекладного тексту з його оточенням, а також намагання описати механізми семантичної та прагматичної адаптації твору під час його входження в іншу культуру. У цьому вимірі дисертація долає межі дескриптивності й претендує на побудову теоретичної моделі.

4. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій. Масштабність задекларованої концепції парапекладу вимагає бездоганного методологічного обґрунтування. Нові категорії, що вводяться в науковий обіг автором дослідження, нерідко виходять

за рамки усталеного терміносистеми сучасної транслятології. За умов формування нової парадигми особливого значення набуває строгість робочих дефініцій та переконливість критеріїв, за якими ті чи інші явища зараховують до сфери парапекладу.

Під час ознайомлення з текстом складається враження, що окремі елементи авторської моделі ще перебувають на стадії теоретичного становлення. Насамперед це стосується демаркації меж між власне перекладацькою практикою та суміжними видавничими, маркетинговими чи локалізаційними процесами. Статус понять «парапеклад» і «парапекладач» потребує додаткових теоретичних опор, щоб не втратити суто транслятологічну спрямованість серед інших форм культурної трансфери. Проте ці нюанси не применшують цінності роботи, а радше відкривають простір для фахової дискусії.

5. Повнота викладених результатів дослідження в опублікованих працях. Основні результати дисертаційного дослідження Вітяка Ю.М. належать до особистих надбань здобувача й належним чином віддзеркалені у друкованих працях та оприлюднені перед фаховою спільнотою. Загальний масив наукового доробку за темою дисертації налічує 14 публікацій. Матеріал розвідок представлено у 7 статтях, опублікованих у фахових виданнях категорії «Б» України (з яких 6 виконано здобувачем одноосібно, а 1 — у співавторстві, де автору належать ключові теоретичні положення).

Географія та масштаби апробації результатів дослідження свідчать про системне й послідовне введення авторської концепції в науковий обіг. Ключові тези дисертації було винесено на обговорення під час 7 вагомих міжнародних та всеукраїнських наукових форумів (як традиційного, так і сучасного інтернет-формату) впродовж 2022–2025 років.

Така розгалужена система публікацій та доповідей свідчить про високий рівень верифікації теоретичних висновків і практичних результатів роботи у фаховому лінгвістичному й перекладознавчому середовищі.

6. Відомості про дотримання академічної доброчесності. Дисертація є самостійно виконаним науковим дослідженням, проведеним у відповідності до принципів академічної доброчесності.

7. Теоретичне і практичне значення отриманих результатів дослідження. Теоретична цінність роботи полягає у спробі змістити акценти перекладознавчого аналізу в бік міждисциплінарності, інтегруючи до нього інструментарій книгознавства, рецептивної естетики та соціології перекладу.

Запропонована модель парапекладу постає цілісною конструкцією, що систематизує різноманітні чинники супроводу тексту в іншомовному середовищі.

Практичне значення дисертації визначається солідним масивом проаналізованого матеріалу. Результати дослідження можуть бути безпосередньо залучені до викладання курсів із теорії та історії перекладу, паратекстових студій, редагування, а також практичної підготовки перекладачів художньої літератури. Особливо цінним є аналіз взаємодії різних агентів, що беруть участь у підготовці видання, оскільки він дає практичний інструментарій для розуміння інституційного виміру перекладацької діяльності. Водночас імплементація положень дисертації була б ще переконливішою за умови чіткої операціоналізації поняття парапекладу та виокремлення його мінімальних диференційних ознак.

8. Оцінка змісту, оформлення та обсягу дисертації. Дисертація відповідає чинним вимогам до праць такого рівня, має традиційну логічну архітектуру: вступ, три розділи з висновками, загальні висновки, список джерел (233 найменування) та 5 додатків. Загальний обсяг — 288 сторінок (основний текст — 203 сторінки, містить 37 рисунків). Структура забезпечує послідовний рух від теорії до емпірики й узагальнень.

Заглиблення в авторську модель зумовило значне розширення проблемного поля. Через це окремі компоненти роботи набули виразного дискусійного характеру, дещо зміщуючи композиційні акценти від заявленої у темі «семантико-прагматичної адаптації». Це свідчить про масштабність задуму, який, утім, вимагав суворішої кореляції між назвою роботи, її предметом та текстовим наповненням розділів.

Перший розділ дисертації *«Парапеклад як об'єкт перекладознавчих досліджень»* має теоретико-методологічний характер і присвячений концептуалізації феномену паратексту та парапекладу, історії становлення відповідних наукових підходів, осмисленню ролі паратекстових компонентів у процесах міжкультурної комунікації, а також формуванню авторського понятійного апарату дослідження. Значну увагу приділено обґрунтуванню місця парапекладу в сучасному перекладознавстві, визначенню його агентів, функцій і форм реалізації.

Другий розділ *«Паратекстові і парапекладацькі механізми інтерпретації твору»* розгортає запропоновану теоретичну модель у площині аналізу різноманітних перітекстових компонентів перекладного видання. Автор досліджує функціонування обкладинок, назв, передмов, приміток, глосаріїв, ілюстративного матеріалу, редакторських рішень та інших елементів, що

супроводжують перекладений твір, простежуючи їхню участь у процесах культурної трансфери та рецепції художнього тексту.

У третьому розділі *«Семантико-структурна організація паратекстового простору перекладних видань»* увагу зосереджено на окремих механізмах семантичної та прагматичної адаптації перекладного твору, зокрема особливостях відтворення авторських неологізмів, мовної гри, штучних мов, коментування, глосаризації та інших способів супроводу перекладного тексту. Саме цей розділ найбільшою мірою корелює із заявленою темою дисертації, оскільки демонструє практичну реалізацію авторської концепції на конкретному емпіричному матеріалі.

Попри загальну логічність композиції, дослідницькі рамки фактично виявилися ширшими за номінальні. Якщо у вступі предметом декларується семантико-прагматична адаптація (с. 20), то в розділах автор виходить на глобальну реконцептуалізацію самого феномену параперекладу. Також роботу підсилив би окремий методологічний підрозділ. Наразі принципи аналізу та критерії добору матеріалу розпорошені по тексту, що ускладнює відтворюваність запропонованого автором інструментарію.

9. Дискусійні положення та зауваження до змісту й оформлення дисертаційної роботи. Високо оцінюючи наукову новизну, міждисциплінарний характер та концептуальну сміливість дисертаційного дослідження, вважаємо за доцільне висловити окремі міркування, що мають дискусійний характер і, на нашу думку, можуть сприяти подальшому розвитку запропонованої автором наукової концепції.

1. Проблема термінологічного та предметного розходження

Назва дисертації акцентує увагу на семантико-прагматичній адаптації твору в параперекладі, що закономірно формує очікування аналізу насамперед механізмів трансформації смислу та прагматичного потенціалу перекладного твору. Водночас аналіз структури роботи свідчить, що фактичний дослідницький задум є значно ширшим. Значна частина дисертації (Розділ 1) присвячена концептуалізації самого феномену параперекладу, обґрунтуванню його місця в сучасному перекладознавстві, характеристиці мережі агентів, типології паратекстових форм, видавничих і редакторських практик. У зв'язку з цим виникає питання про співвіднесення назви («Семантико-прагматична адаптація твору в параперекладі»), мети («означення прагматичного виміру параперекладацьких механізмів представлення твору в цільовій культурі», с. 19), взаємодії об'єкта («складові паратекстового простору та їхня ідейно-структурна організація в перекладних виданнях», с. 20) й предмета дослідження та фактичного змісту роботи. Видається, що акценти у визначенні поля

дослідження кожен раз зміщуються (фактичний перетин спостерігаємо лише в назві й предметі), а дисертація виходить за межі дослідження семантико-прагматичної адаптації й пропонує значно ширшу теоретичну реконцептуалізацію феномену парапекладу, що, можливо, варто було б повніше відобразити вже на рівні формулювання теми та предмета дослідження.

2. Необхідність дефініційної строгості базових концептів

Одним із найбільш вагомих здобутків дисертації є спроба створення цілісної теоретичної моделі парапекладу. Разом із тим саме масштабність запропонованої концепції актуалізує потребу в ще чіткішій експлікації її ключових понять. Насамперед це стосується визначення поняття *парапекладу* (с. 54 позиціонує концепт виключно «у площині книговидання»), статусу *парапекладача* (с. 55) та *парапекладацького акту* (с. 56, 59 тощо), а також критеріїв, за якими окремі явища віднесено до сфери парапекладу. У роботі простежується прагнення інтегрувати до цієї моделі широкий спектр агентів і практик, однак не завжди очевидними залишаються мінімальні ознаки, що дозволяють вважати ту чи іншу діяльність саме парапекладацькою, а не суміжною щодо перекладу.

3. Демаркаційні межі перекладознавчого аналізу

Залучення до аналітичного поля фігур редактора, ілюстратора, дизайнера й маркетолога є продуктивним кроком. Проте виникає питання: де пролягає межа власне перекладознавчого аналізу? Потребує додаткового обґрунтування специфічно транслятологічний статус усієї моделі, щоб уникнути розмивання меж нашої дисципліни суміжними видавничими чи локалізаційними студіями.

4. Методологічна прозорість процедур

У роботі відчувається брак окремого методологічного підрозділу. Теоретичні засади викладено детально, але система принципів добору емпіричного матеріалу та покроковий алгоритм його аналізу залишаються не до кінця експлікованими. Для теорії, що претендує на статус нової моделі, прозорість методологічного інструментарію є обов'язковою умовою її подальшої життєздатності.

5. Термінологічна надмірність

Автор активно формує власну терміносистему, що цілком виправдано. Водночас окремі поняття й терміни на кшталт «лабіальна модальність» (с. 51), «багатоетапна парадигма» (с. 69), «гапloseмія граматичної категорії числа» (с. 102) тощо, а також їх співвіднесення з усталеним понятійним апаратом сучасного перекладознавства та суміжних гуманітарних дисциплін потребували б більш розгорнутої дефініційної експлікації. Без цього вони ускладнюють сприйняття логіки дослідження.

6. Емпірична верифікація теоретичних тез

Загалом багата емпірична база подекуди існує автономно від теоретичних побудов. Так, розглядаючи відтворення мовної гри та спунеризмів (підрозділ 2.2), автор переконливо доводить інтерпретаційну цінність перекладацьких коментарів, але не артикулює чітко, чому саме цей коментар стає елементом парапекладу, а не класичного перекладацького інструментарію. Аналогічно в аналізі глосаріїв (підрозділ 2.3) акцент зміщено на їхню інформаційну функцію, тоді як механізм їхнього безпосереднього впливу на семантичну чи прагматичну адаптацію самого художнього тексту залишається в тіні. Послідовніше поєднання прикладів із концептуальною моделлю посилює б доказовість роботи.

Висловлені міркування мають дискусійний характер і жодним чином не знижують загальної позитивної оцінки дисертаційного дослідження. Навпаки, вони є закономірним наслідком високого рівня наукових амбіцій автора та прагнення запропонувати нову концептуальну модель осмислення парапекладу, яка, безперечно, становить значний інтерес для подальшого розвитку сучасного перекладознавства.

10. Висновки про відповідність дисертації встановленим вимогам. За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною й практичною значущістю дисертація Ю.М. Вітяка відповідає спеціальності 035 Філологія, галузі знань 03 Гуманітарні науки. Здобувачем повністю виконано освітню та наукову складову підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти й накопичено теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, достатні для розв'язання комплексних проблем у царині професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, опановано методологію наукової діяльності.

Дисертація «Семантико-прагматична адаптація твору в парапекладі» є завершеною науковою працею, в якій її автором, Вітяком Юрієм Миколайовичем, отримано нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке полягає в концептуальному осмисленні феномену парапекладу та визначенні ролі паратекстових чинників у процесах семантичної й прагматичної адаптації перекладного твору до цільової культури.

Дисертаційна робота відповідає п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України від 21.03.2022 № 341, від 19.05.2023 № 502, від 03.05.2024 № 507), наказу

Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а автор роботи – Вітяк Юрій Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри теорії та
практики перекладу з англійської мови
Навчально-наукового інституту філології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Роксолана ПОВОРОЗНІЮК

